

המכון התורני

דברי תורה

שע"י המכון התורני ירושלים

האזינו - תשפ"ד | גליון 42 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

9.א

לבן חבירו, דאפשר דאין קודם לבן חבירו
אלא היכא דנתחייב באביו, אבל גבי בת
דליכא למימר הכי, לא.

והנה, מדכתיב "זקניך" בלשון רבים, וכן
"ויאמרו לך", דהיינו שמסירת התורה הולכת
גם דרך זקניך, שהרי כתוב בלשון רבים,
ומכאן על כרחך דגם "אבי האם" נמצא
במצוה, שהרי אחרת לא משכחת לה שני
זקניך. (ועיין בש"ך י"ד סי' רמ"ה ס"ק א' דהוא הדין בן בתו,
וכן כתב בתשובות חכם צבי בסוף סימן ע').

אבל אפשר לפרוך הראיה, דהנה כתב שם
ה"כסף משנה" דנראה לו פשוט דבן בן בנו
קודם לבן חבירו, ומה שכתב הרמב"ם בן
בנו הוא הדין לבן בן בנו. והנה, אם ננקוט
דהחייב ללמד תורה הוא גם לבן בן בנו, אם
כן יש לומר דלכן כתיב "זקניך" בלשון רבים,
אף שהסבא מצד האם אינו מחויב ללמד את
נכדו, אבל הן הסבא והן הסבא רבה חייבים
ללמד את נכדם - נינם, ולהכי כתיב זקניך
בלשון רבים, דזקניך לא קאי על אבי האב
ועל אבי האם, אלא על אבי האב ועל אבי
אבי האב.

והנה, אפשר שאין לנו ראיה ברורה אם
הכתוב אתא לאשמועינן סבא מצד האם או
סבא רבה, אבל לאחד מהצדדים מיהא יש
ראיה, או שיש ראיה לסבא רבה או ראיה
לאבי האם שהרי "זקניך" כתוב בלשון רבים,
ועל כרחך איירי בשנים. (הגאון רבי צבי רוטנברג
שליט"א, מלוקט מספר יקרא דאורייתא)

חשיבות, עד שהוא בעצמו שכח ממנה, וכשרבי
אבהו שאל אותו מה מעשיו, הוא השיב שהוא
בעל עבירות נוראות. מצוה כזו שהאדם אינו חש
סיפוק על עשייתה כלל, ושיש בה הצנע לכת לא
רק כלפי אחרים אלא גם ביחס לאדם עצמו, יש
בה עוצמה כה חזקה. עד שבזכות מצוה כזו היה
כח בתפלתו של אדם רשע לעורר רחמים על כלל
ישראל ולהוריד גשם בזמן של חרון אף.

אין לנו הבנה מה כוחה של מצוה אחת, של הרהור
תשובה אחד. כל חיזוק וכל התרוממות שאדם
מתחזק ומתרום, פועלים דברים נפלאים לאדם
עצמו ולכלל ישראל, ואם כן שומה עלינו לנצל את
הימים הגדולים הללו ולחפש להתחזק בכל דבר
שהוא. (מתוך ספר "שש באמרתך")

האם סבא מצד האמא חייב ללמד תורה לנכדו

נאמר בפרשה (לב, ז): "זכור ימות עולם בינו
שנות דור ודור שאל אביך ויגדך זקניך
ויאמרו לך". ומפרש רש"י: זקניך אלו
החכמים. וכן ביאר בתרגום יונתן בן עוזיאל
"ובספרי נביא". אבל באונקלוס תירגם
זקניך ויחוי לך סביך, וכן משמעות האבן
עזרא, יעויין שם.

והנה, "אביך" כתוב בלשון יחיד ואילו
"זקניך" בלשון רבים, ולכאורה הטעם, כי
אבא יש רק אחד, אבל סבים יש לפחות
שנים, מצד האב ומצד הבן. וזה דבר פשוט,
שהרי כן כתיב בקרא, אבל מדבר זה ניתן
ללמוד חידוש, דהנה איתא בקידושין דף
ל, תניא "ולמדתם אותם את בניכם" אין לי
אלא בניכם, בני בניכם מנין תלמוד לומר
"והודעתם לבניך ולבני בניך". אמר רבי
יהושע בן לוי, כל המלמד את בן בנו תורה
מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלה מהר סיני,
שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר
עמדת לפני ה' אלקיך בחורב.

נפסק ברמב"ם בפרק א מהלכות תלמוד
תורה ה"ב, כשם שאדם חייב ללמד את
בנו כך הוא חייב ללמד את בן בנו, שנאמר
והודעתם לבניך ולבני בניך. ולא בנו ובן
בנו בלבד, אלא מצוה על כל חכם וחכם
מישראל ללמד את כל התלמידים. אם כן
למה נצטוו על בנו ובן בנו, להקדים בנו
לבן בנו ובן בנו לבן חבירו. וכתב שם ה"כסף
משנה", והא מספקא לי אי "בן בתו" קודם

הכסף ואמרת: 'לכי ופדי את בעלך ואל תחטאי'.
"אם כך, ראוי אתה שירד על ידך גשם", אמר רבי
אבהו.

לכאורה, עם כל הכבוד למעשה הטוב שעשה
הרשע הזה, הרי רבי אבהו וכל החכמים
והאמוראים מופלאים בצדקות ובחסידות
פי כמה וכמה ממנו, ואם כן כיצד יתכן שהם
מתפללים על הגשם ואינם נענים, ודוקא הוא
נענה רק בגלל מעשה טוב אחד שעשה?

אומר רבי אליהו דסלר זצ"ל בספרו "מכתב
מאליהו": כל אדם שעושה מצוה, חש הרגשה
טובה וסיפוק על המצוה שעשה. במקרה של
פנטקקה, הוא עשה מצוה, ולא יחס לה כל

רגע אחד של תשובה

הגמרא (שבת קנא, ב) אומרת: "המעצים עיני
המת עם יציאת הנפש, הרי זה שופך דמים".
והדבר תמוה, הרי הגוסס הזה ימות בכל
מקרה בעוד רגע, ומדוע מי שעצם את עיניו
נקרא 'רוצח' וחייב מיתה? מתרץ רבי לייב
חסמן זצ"ל בספרו "אור יהל": גם ברגע הזה
הגוסס יכול לשוב בתשובה, מפני שעל אף
שאינו יכול לדבר ואינו מסוגל לקרוא אפילו
קריאת שמע, עדיין הוא יכול להרהר הרהור
קל של תשובה. נמצא שמי שעצם את עיניו
- מנע ממנו את אותה תשובה. החיזוק
הקל שבקלים וההתרוממות הקטנה ביותר
יקרים ביותר בעיני הקב"ה, עד שמי שמונע
אותם מאותו גוסס, מכנה בתאר 'רוצח'.

בירושלמי (תענית א, ד) מובא סיפור מדהים על
כוחה של מצוה אחת: בתקופתו של רבי אבהו
היתה עצירת גשמים, יושבי הארץ התפללו,
ערכו צומות ותעניות, אך הגשם מאן להופיע.
ישב רבי אבהו ובכה ואמר: 'רבונו של עולם
אנחנו צריכים גשם', ואז הודיעו לו משמים
בחלום שאם אדם ששמו פנטקקה יתפלל
על הגשם - הבצרת תעצר, וירדו גשמים. בא
רבי אבהו לאותו אדם, וביקש ממנו להתפלל
על הגשם. הוא כמובן הופתע שדוקא ממנו
מבקשים להתפלל, אך עשה כדברי רבי
אבהו, ובאותו הרגע שהתפלל מיד נפתחו
ארובות השמים, ומטרות עז החלו לרדת.

"אמר נא לי ידידי, מה מעשיך?", שאל אותו
רבי אבהו. "אומר לך את האמת, כבוד הרב",
השיב פנטקקה. "בכל יום אני עובר על חמש
עברות חמורות, ולכן הכינוי שלי הוא 'פנטקקה'
שפרושו ביוונית חמש: אני שוכר פרוצות,
מנקה ומיפה את התאטרון שמשעשע אותן
כדי שלא יהיה להן משעמם, מכניס את בגדיהן
לכביסה, מטפח ומרקד לפניהן, ואף מנגן
להן בכלי זמר" - יהודי שעושה את הדברים
השפלים ביותר שקיימים עלי אדמות.

"האם עשית מעשה טוב שבעברו ירד
גשם?!", שאלו רבי אבהו. השיב פנטקקה:
"פעם הגיעה אלי אשה שבעלה נתפס
על ידי השלטונות ונכלא בבית האסורים,
ולא היה לה די כסף כדי לפדותו, וביאושה
רצתה להשכיר עצמה לזנות כדי להשיג
את הממון החסר. כשראיתי כך, מכרתי
את מטתי ואת המצע שעליה, נתתי לה את

ג' תשרי תרפ"ט: הגאון רבי נפתלי צבי ב"ר משה טרופ צוק"ל, בעל "חידושי הגרנ"ט"

ביום י"ג ניסן שנת תרל"א, נולד רבנו להוריו אביו הגאון רבי משה ואמו הצדקנית מרת נעשה, אשר כאחד נודעו והצטיינו באהבת תורה עמוקה ובמעשי חסד מופלאים. ואמנם קיים האב בבנו החכים "מצוה בו יותר מבשלוחו" והוא בעצמו לימדו תורה עד הגיעו לגיל בר מצוה.

כיון שנעשה הנער בר מצוה, השתוקק האב להמשיך ולהשתעשע עם ילדו בתורה, שכן כבר אז יצא ליניק שם בין הלומדים וחכמי התורה בעיר על קושיותיו הקשות ככרזל. אך חבריו של רבי משה רבו עליו בהצעות לשלוח דוקא את הילד לישיבה, שכן התפתחותו של נער זה היא לטובת הדור! בשנת תרמ"ו שלחוהו הוריו לישיבת קלם הידועה שהתנהלה על ידי הגאון הצדיק ממיסדי שיטת המוסר רבי שמחה זיסל זיו "הסבא מקלם".

תלמידי חכמים אין להם מנוחה

שנתיים בלבד שתה מבארה של קלם, אך כשרונותיו המדהימים לא מצאו שם שובע. קלם התיחזה יותר כבית יוצר לבחורים צעירים או לאברכים שהגיעו לשם אחרי הנשואין לאחר שמלאו כריסם בש"ס ופוסקים וביראת ה', והצטרפו כאן "לחדר" - מעין בית מדרש שנקרא בימינו 'כולל' - לבחורים בשנות התבגרותם היה שם כעין חלל ש"הסבא" השאירם משום מה לאחרים.

בשנת תרמ"ח, כאשר טרם מלאו לו ט"ב שנים ושמו כבר הלך לפניו, עבר לישיבת טלז' המעטירה, בה ינק במשך זמן מתנובותיו של ראש הישיבה הגאון הגדול המפורסם רבי אליעזר גורדון. תקופה קצרה גם למד בעיר סלאנים בישיבה הנובהרדיקאית שהיתה קיימת שם, ונקשר לסבא מנובהרדוק הגאון הצדיק רבי יוסף יוזל והורביץ שהיה מבקר ודוהה שם מפעם לפעם. על קשריו עם נובהרדוק ועם העומד בראש התנועה, שמר רבנו גם לעתיד. אך נפשו הדורשת לא נרגעה בכל אלה, עד שאווה לו לבית תלמודו את "ישיבת סלבודקא".

היה זה בעת אשר נקרא הגאון הגדול רבי יעקב יצחק רבינוביץ רבה של פוניבז' מי שנודע בעולם התורה בשם רבי איצ'לה פוניבז'ער, לשמש כר"מ בישיבה זו. שמעו של גאון זה הגיע לאזניו של הבחור הגרודנאי והוא החליט להצטרף לתלמידיו.

במדת עמקותו נחשב רבי איצ'לה בימים ההם כשני במעלה לגאון הדור הגאון רבי חיים סולובייצ'יק מברסק. שיטת תלמודו היתה כמעט זהה לזו של הגר"ח. חידושיו וסברותיו שנאמרו במהירות כמעין המתגבר היו בנויים על אדני השכל בניתוח ופירוק דייקנים של כל סוגיא מבלי הוכחות ממרחקים של תת סברות. שיעוריו שחכמי התורה בדורו קבלום בעל פה עקב מיעוטו בכתובה, ודנו בהם רבות, משכו עתה את כל עילויי ליטא כאבן שואבת לסלבודקא, ביניהם את הבולט שבהם חריף המוח והשקדן הנדיר שנודע בשם: "נפתלי גרודנער", אשר הגיע לשם בסופה של שנת תרמ"ט. רק כאן מצא פורקן לנפשו הסוערת בתורה. הוא נקשר לרבו זה בקשר של קיימא. עלה ונתעלה והגיע לפסגת ההצלחה התורנית.

הישיבה הסלבודקאית היתה שיבת תנועת המוסר של הגה"ק רבי ישראל מסלנט, היא נקראה על שמו "כנסת ישראל", והלך רוחו של מייסד התנועה היתה ספוגה בכותליה. הישיבה התנהלה על ידי הגאון הצדיק ר' נתן צבי פינקל - ר' נטע היש, או כפי שכונה בעולם הישיבתי "דער אלטער" - "הסבא", אשר גם הוסיף מדיליה בתנועה המוסרית שיטות חינוך מיוחדות ומרתקות. הבחור הגרודנאי התחבב מהר גם על הסבא ראש הישיבה עד שבשנת תרנ"ג בחר בו

כחתן לבתו. אחרי נשואיו המשיך ללמוד בישיבה, שם - לכאורה הוא נמצא בפסגתה. משרת הר"מ בוודאי ממתנת לו, אך הנה וקרהו אסון: כמה חדשים בלבד אחרי הנישואין חלתה זוגתו הצעירה בתו של ראש הישיבה, והיא נפטרה לבית עולמה. לפניו, עולמו חשך עליו, אך הוא מצא ניחומים בהתמסרות כפולה לתלמודו ובהרצאת "הבורות" לפני חבריו.

מרבין תורה לעדירים

צדקתו וגאונותו של הגרודנאי נודעו בשערים - שערי תורה, וכשנה בלבד לאחר פטירת זוגתו השתדך שוב עם בתו של הצדיק הנודע, גדול העסקנים ביהדות ליטא בימים ההם, רבי אליעזר יעקב חווס מעיר יאנישוק. הנישואין התקיימו בעיר משפחת הכלה במעמד כל גדולי ראשי הישיבות שבדור, ביום י"א תמוז תרנ"ה, שכן רבי אליעזר יעקב ראה את עצמו בנשואי חתנו זה כאחד שזכה בשלל רב, והוא ביטא את שמחתו זו "ברוב עם הדרת מלך. פיו לא פסק מלהודות לה' על כי נפל בחלקו להיות חותנו של גאון וצדיק כר' נפתלי, ועוד בהזמנה לחתונה אשר שיגר לקרובו הגאון ר' אליהו מאיר פייבלוזן רבה של קופישאק ומחבר הספר "נצח ישראל" - אשר לימים נשא בנו את נכדת המזמין בתו של רבנו - הוא כותב: "תהילה לה' שזיכני לחתן לבתי שאינו מסוגל כי אם להיות גדול בישראל! ויבואו ברית הנשואין ביום י"א תמוז תרנ"ה, ויקבעו את דירתם בעיירה יאנישוק אשר בפלך שאבלי".

אחרי נשואיו חזר האברך ר' נפתלי לבית מכורתו בקלם, שכאמור התגבשה שם קבוצה גדולה של אברכים מופלגים בתורה ועובדי ה' בטהרה. מעתה גם התמסר האברך הרבה לדרכה של תנועת המוסר, וישת לרוויה מבארותיה וכל שיטותיה, ואלה עמדו לו אחר כך בשנים אשר דלה והשקה לאחרים והרביץ תורה לתלמידים, שכן רק אחרי ארבעה שנים בקלם, כבר נקרא כבוד לשמש כראש הישיבה לצעירים "אור החיים" בסלבודקא.

מייסד ישיבת "אור החיים" הגה"צ ר' צבי לויטן קרא לפניו את רבי נפתלי והעניק לו כעין 'בעלות' על ישיבה זו להנהיגה ולעשות בה כטוב בעיניו. ואמנם מן הימים הראשונים שרבי נפתלי הגיע לשם נכרכו אחריו עשרות בחורים צעירים ויהי להם כאב ופסיון, שכן כדרכו לא הסתפק בהרצאת שיעורים אלא שיימש להם גם כמחנך ומדריך בדרכי החיים, ספסלי בית המדרש נתמלאו חיש מהר והורים רבים שהתדפקו על דלתי הישיבה נאלצו לשוב ריקם מחוסר מקום. אך אישיותו של ראש הישיבה דרשה מקום גדול ונרחב יותר, באהבה שהעדיף על תלמידיו הצעירים היו יכולים לחסות עוד מאות. בחיות וההתלהבות שהכניס בשיעוריו היו יכולים להתעלות עוד תלמידים רבים, עד שהגיע גם יום זה.

במחיצתו של גאון הדור

שמע הנהגה זו - חריפותו ובהירותו בהרצאת תורה של ראש הישיבה בסלבודקא, הגיע לאזניו של הגאון הצדיק פוסק הדור רבן של כל בני הגולה מרן "החפץ חיים" שניהל ישיבה בעירו "ראדין". בשנת תרפ"ד בדיקו, ביום אשר מלאו לרבי נפתלי י"ג שנה, הגיעה אליו בקשתו הצנועה של גדול הדור, עליה חתם: ישראל מאיר הכהן מראדין - "היות כי שמע שה' בעזרו בהרצאת תורה לתלמידים וגם להשריש בהם יראת ה', ואילו הוא זקוק בשיבתו בראדין לראש ישיבה, על כן מה טוב יהיה אם מה' יצא הדבר, לקבל על שכמו את המשרה, והוצאתיו החומריות עליו. אך כל זה בתנאי שתסכים על כך גם הנהלת הישיבה בסלבודקא אחרי

שהמנהלים דשם יבינו את נחיצות הדבר..." בחירה זו היתה בתקופת פאר של ראשי הישיבות ומרביצי תורה בפולין ובליטא. עשרות ואולי מאות רמ"ם מעולים ונודעים שימשו בישיבות ובקיבוצים. ודוקא הוא הצעיר ביניהם צד את עינו של זקן גאוני וצדיקי הדור לנהל ולנווט את ישיבתו.

כיון שהגיע רבי נפתלי לראדין נפתח עולם חדש בחייו. כאן בישיבה הגדולה בצלו של קדוש ישראל ובצוותא עם ראשי ישיבות מופלגים ונודעים, הוא נעשה לגדול ראשי הישיבות והמחנכים שבדור עד שדבריהם והנהגותיהם של מנהיגי הישיבות בעולם הוששו ושוקלו לעומת הליכותיו עד כמה דומים הם לדבריו או לדרכיו של רבי נפתלי.

חתנו של הגאון רבי זלמן מלצר ה"ה הגאון רבי יצחק מאיר פצינר [בן-מנחם] (מח"ס "פרשת המלך" על הרמב"ם ומהדירם של ספרי ראשונים) מתאר את תהלוכות רבו בהרצבת תורה לתלמידים: "אף שבמשך שנתי כבר נפגשתי הייתי והגיתי יחד עם הרבה מגאוני התורה והוגיה. לא ראיתי עוד מי שהשקיע את עצמו כל כך בכל הוייתו וכת כשרונו וגאוניותו בעיינה של תורה כמוהו. הוא היה צולל במים אדירים וכל זמן שלא עמד על הנקודה המהותית לכל עומקה ורחבה, לא יתר ולא נרגע, וגם אם כבר מצא דרך ליישב התמוה, הרי אם לא היה זה לפי רוחו ודרך עמקות הבנתו, לא נח והמשיך לצלול ולהתעמק יותר בבאר אשר חפרה שרים שרי התורה. וכשיגע ואכן מצא ובמוחו הבריק ברק האמת ומצא דברים לפרש הענין, קפץ מתוך שמחה פנימית כאילו ונתגלו לו עתה מן השמים טעמי התורה. להתלהבותו אז לא היתה גבול עד שהלהיב בה את כל הסובבים אותו, את כל תלמידיו ושומעי לקחו את כולם הכניס אז לאטמוספירה שבה שולטת אורה של עולם אחר, עולם של התעמקות בהבנת התורה, עולם שבו שורת השמחה של עמידה על עומק המושג ועל הטעם טעמו כי טוב שבתורה. מן הידועות למי שידע אותו, כי הגיעה שלו בתורה היתה אך ורק לחתור ולחקור אחרי דרך האמת והעומק המכוון האמיתי למצואהו ולמצותו. תמיד התאמץ לא להתפס לברק שטחי אשר לפעמים הכשרון החריף והמהיר מתפתה לכך. הוא היה מהיותר מהירים בכשרונותיו וגדול מזה בעמלו ובשקידתו, וזוכרני מתכונות אלה ומהירות תפיסתו כי כל פעם שמי מבני הישיבה או מרבניה שחו לפניו ענין מוקשה ותמוה שאחד מגאוני הדור המקובלים ישבו בחריפות, לא היה נותן לגמור את דברי הגאון. ברגעים ספורים היה עומד על הנאמר ומכוון לדבריו של הגאון שהוזכר. הכל היה גלוי לפניו אבל כשבא להורות דרכי התורה ולומר את שיעוריו לתלמידיו היה עמל ויגע מעצמו לבור ולנפות נפוי אחר נפוי כל ענין וענין כדי ללמד להם את הדרך הברורה והישרה מתוך יגיעה, כי זו היתה מהותו ודרכו וזו היתה שאיפתו תמיד".

ושביליו במים רבים

לדבריו של רבנו לא היה אומר מעולם חידושים - "הריני מטבעי מקשה לילד בענין חידושים ומשום כך הנני שואף להבין את הישנות בלבד" - היה הוא מתאונן לפעמים, אך למעשה חידש בשופי וללא סוף בהתאם למהירות הבזק של תפיסתו, לפעמים בקצרה ולפעמים בארוכה מערכות שלמות. אלא מאי? כל חידושיו והברקותיו היו אחרי יגיעה מאומצת וממושכת בירור אחרי בירור ומיצוי אחר מיצוי של הישן עד שנראה שאין כאן חידוש אלא 'פנים חדשות' שניתנו לישיבות, ובדרך זו גם הדרך והנהיג את תלמידיו בראדין במשך מחצית יובל שנים.

כאשר באים לחדש יש לעכב בעד מירוץ השכל ולבדוק כל שמעתתא מתון מתון, לא להיות נחפש לומר סברא כלשהי, וכל שכן שלא להיות נמהר להסיק מסקנות כי אם אחרי חקירה ובדיקה.

הוא בעצמו היה לפעמים מתייגע על ענין אחד ימים ולילות ואף במשך שבועות כאשר לראשו צמודה אלונטיה רטובה, כיון שאחד מידידיו מגדולי ראשי הישיבות ראהו פעם בכך, ושאלו נדהם: "רבי נפתלי הרי ידעתך כמחדש מהיר ביותר ויגיעה זו על שום מה, הכלום קרה לך משהו?", השיב רבנו באירוניה: "הלא ידעת כי פרנסתי היא כיום 'ראש ישיבה' וחז"ל קבעו כי מזונות של אדם קשין כקריעת ים סוף, ומשום כך כנראה אינני מצליח לומר שיעור טוב מבלי יגיעה רבה".

בעולם הישיבות מקובל לננות את רבנו כאבי החקירות בדיני הגמרא, הביורורים האם הדבר אסור משום שהוא אסור או משום שאינו מותר, האם אנו פטורין משום שאיננו חייבין או משום שלא היה כאן חיוב כלל - מיוחסים אליו. מושגים אלה כה נשתרשו בעולם התורה בדור האחרון עד שדומה כאילו והיו עתיקי יומין, אבל למעשה חקירותיו של רבנו לא היו חקירה לשם חקירה וסוף פסוק, אלא לשם חיפוש אחרי אמיתות הענין, וכך אכן היה דרכו בהכנת שיעוריו "בונה עולמות ומחריבן" מחדש בכמה אנפין ומתחרט מהם עד שלבסוף הוא מוצא 'קורת רוח' בדרך חדשה שנצנצה במוחו בשעה זו.

"אמנם" - מעידים תלמידי רבנו - "גם כל הוה אמינא של הרב היתה מגופי תורה עד שהיה אפשר לחבר מהם כמה ספרים עמוקים וחשובים".

ועוד היה לו לרבנו חידוש בדרכי תלמודו, גם את שיעוריו יצר ביחד עם תלמידיו, קיטון קטן נתבצר בסמוך להיכל הישיבה אשר קירותיו צופו במדפי ספרים, חדרון זה כונה בפי תלמידי הישיבה "בית היוצר", ובו הכין את שיעוריו כל פעם עם קבוצת בחורים אחרת, או שהיה לומד שם סדרים שונים עם חברותו ממצויני הישיבה.

עם הבחורים אשר נועדו עמו להכנת השיעורים היה לומד בצוותא את כל סוגיית הגמרא, בכשרון נדיר הביאם והכניסם לענין ולימדם קשת איך להיתקל מעצמם בדברים המוקשים שיש להתחקות על שרשם, וגורם להם שירגישו מעצמם בקושיות המזדקרות בסוגיא, שוב אחר כך עיין יחד עמהם במפרשי הראשונים והאחרונים, שמע מה שיש בכל אחד מהם לתרץ, לפלל עמהם ובדריהם ובסברותיהם, ולבסוף שטח לפניהם את הביאור שהוא ביקש לומר בתחילה ואף זה כהצעה בלבד, וכיון שהאיר באור חדש את הסוגיא וכל התמיהות נפלו מאליהם עד שהכל הובן לאשורו, היה השיעור מוכן להשמיעו.

על פי בקשת ה"חפץ חיים" היה רבנו חוזר על כל שיעור משלו, פעמיים, פעם אחת בסדר הרגיל, ושינונו בימים מיוחדים שהוקבעו לכך, וזאת בנימוק למען יספיקו התלמידים הצעירים להתרגל להלך דעותיו של ראש הישיבה ולאופי מחשבותיו בתורה שהיו דבוקים ממש אך ורק בדף הגמרא אשר אותו למדו.

ואכן כאשר רבנו היה הולך להרצות את שיעוריו ובודאי בשעת אמירת השיעור, כל העולם כולו לא היה קיים בשבילו, כאילו והיכל הישיבה זה כל הכדור. לא פעם אחת קרה, שכאשר הגיע רבנו להיכל הישיבה או הוא נתקל באחד העמודים שתמכו את התקרה או באחד הספסלים מבלי אפילו שירגיש כלל בחבטה. מאות התלמידים שהיו דרוכים לקראת השיעור אשר ראוהו בכך לפעמים, כבר לא התפלאו על כך, הם ידעו שהדבר אינו נובע מתוך פיזור הנפש, אדרבא הם הכירו

היטב את תכונותיו של רבם - שאנו, רגוע וסבלן תמיד, אלא פשוט משום שבשעה זו עולמו של רבם מצטמצם אך ורק בסוגיא ואפס זולתה, האם לא כך כתוב "הגית בו"? האם לא כך אנו מברכים "לעסוק בדברי תורה"? והוא הגה ועסק עד שלפעמים בשעת לילה מאוחרת או לפנות הבוקר היה הולך להעיר תלמיד באכסנייתו בכדי לתרץ את מה שהקשה לו בעת השיעור - "הרי בודאי התלמיד לא ישן כל הלילה, ותמיהתו אינה נותנת לו מנוחה, והיכן הרחמנות על בחור שעמל כל היום בתורה ואינו יכול להרדם על מטתו מתוך שהביאור האמיתי בתורה מציק לו?..."

דבקו העצומה בתורה, גרמה פעם לביטוי מעניין של ידיד נפשו הגאון הצדיק רבי אלחנן וואסרמאן, כאשר באחד השיחים בדברי תורה טייל עמו מחוץ לעיר, ומתוך שרעפיו התפוסים של רבנו בסוגיא המדוברת, הוא שקע בהליכתו בביצה טובענית אשר רק בקושי חילצוהו ממנה. רבי אלחנן שנחרד על מה שקרה רצה להפיג את המתח והפחד באותה שעה, והוא נענה: "עס איז געווען א עילוישער איינפאל" - "נפילה של עילוי!" היתה זו גם מילה מושאלת באידיש ישיבתית על הברקה נפלאה בלימוד. ואמנם משבא רבי נפתלי לראדין הוא נעשה לאב טיפוס לכל ראשי הישיבות לדורו ולדורות, הוא נעשה למושג - מושג ששמו "רבי נפתלי".

כאב רחמן

ראש הישיבה החדש התערה מיד בצבור התלמידים כאבא בחברת ילדיו, בשבועות מספר הפיח רוח חדשה בהיכל התורה, תוך תקופה קצרה הרגישו הבחורים כולם אף הזוטרים שבהם ביד האבהית שהגיהה עליו פתאום, כאילו בא מי שהוא נטלם בכף ידו והולכים במשעולי ההבנה בתורה ובדרכי קיום המצות, כאב המלמד את עוללו פסיעות ראשונות, שכן אישיות מוסרית היה רבנו - תלמיד ספג מקלם, נובהרדוק וסלבודקא.

וכך מסופר: "מעשה בבחור צעיר שבה שאלו רבנו להתקבל בישיבה, כיון שנתוודע לראש הישיבה רבי נפתלי וחסש להסכמתו, עמד ופירט את יחושו: "אבא רב מפורסם בעיר גדולה, סבא גאון גדול שכבר חיבר כמה ספרים עבי כרס ועומד בשורה אחת עם גדולי ארץ". טפח רבי נפתלי לנער על שכמו מתוך חיבה וחיוך ונענה: "מספיק בני גם עד הנה, שהרי בין כך ובין כך הנך מוחזק יחסן בישיבה שכן כל בחור חדש הנני מאמצו לי לבן, וכי אין זה יחוס מספיק - בנו של ראש הישיבה בעצמו?".

וכמים פנים אל פנים, תלמידי הישיבה החזירו לרבם אהבת נפש נדירה והם נקשרו בו כשלהבת בגחלים, וכן היה מספר אחד מצעירי תלמידיו ברוכי הכשרונות ה"ה הסופר החרדי איש הישיבות ויר"א הרה"ח ר' דוד זריצקי: "הדבר אירע בשנה השניה אחרי פטירתו של ראש הישיבה, באחד הימים הלכתי לטייל בשיחת לימוד עם אחד הבחורים מגדולי התלמידים, פסענו לאורך הכביש הגרודנאי בסמוך לישיבה, ועברנו בדרךנו על פני בית העלמין, והנה פתאום עזבני התלמיד, עבר בקפיצה את הגדר, והשתטח מלא קומתו על קברו של רבי נפתלי והתחיל ממרמר בכבי קורע לב כשהוא זועק: 'רבי, רבי על מי עזבתני, שמעתי את בכוי, וברור היה לי כי דמעותיו של בן אצל קבר אביו האהוב אינן חמות יותר ואינן צועקות יותר מדמעותיו של תלמיד זה על קבר רבו, רק אז הבנתי את המסופר כה הרבה על התקשרותם של התלמידים הותיקים ברבם זה, או אז ידעתי עד כמה היתה האהבה שרויה ביניהם".

לפלא היה הדבר שכמעט לכל בחור מצויין בישיבה, הציע ראש הישיבה את עצמו לחברותא באיזה קביעות, לאלה במשך היום, לאחרים במשך הלילה,

ולאחד בערבי שבתות, והיו גם כאלה שזכו לכך פעם אחת בחודש ודיים. כאשר הגיע לראדין הבחור המצויין נחום מאיר ציבולניק מי שנודע אחר כך כגאון רבי נחום מאיר קרליץ - גיסו של מרן ה"חזון איש", וכשרונותיו ושקידתו תפסו את עינו של רבנו, הציע הוא לו כדרכו, קביעות שיעור בצוותא, הבחור הכשרוני התנצל בהכנעה שכל "עתותיו תפוסות" וכי קשה לו מאד להעליב את הבחורים שקבע עמהם מחשש להלבנת פנים, השיבו על כך ראש הישיבה "הלא אפשר ללמוד באשמורת הבוקר", וכאשר נחום מאיר נענה שוב כשהוא נבוך מעט כי אינו בטוח שיצליח להשיכם בכל יום, מצא רבנו פתרון על כך: "אבוא בעצמי להעריך...", ואכן מאז במשך שלשה חדשים, בכל יום לפנות בוקר, היה ראש הישיבה מדדה ברגליו לאכסנייתו של בחור זה להעירו, נחום מאיר אמנם השתדל בכל יום להקדים את רבו, אך הצליח בכך פעמים בודדות בלבד.

אלה היו דרכי תלמודו כאילו והיה מלאך ממרומים המכה על קדקוד כל תלמיד ותלמיד ואומר לו גדל בתורה, שהרי גם בכל שיעוריו, חידושי וחקירותיו לא הגיע לעולם למסקנה סופית ואתנחא, וכולם היו בבחינת "תן לחכם ויחכם עוד", כאשר הבחור יבין היטב את המושג של "אוש שלא מדעת", מה זה "בעלות" ומהו "מעשה הפקר", הוא כבר יקשה ויתרץ מעצמו, ומכוחו יגיע למסקנות, שכן בתפקידו ראה להיות מחנך בלבד איך לגדול בתורה וביראה, ולא מעצב ומפסל למדנים ורבנים, הוא לא דרש מן התלמידים להגיע מיד לשלמות, אלא התעמקות בלבד, השלמות תגיע מעצמה, שכן זו היתה תכונתו.

ועוד היה בו מה שלא היה במרביצי תורה רבים, הוא חינך את תלמידיו לאהבת ושמחת התורה. כאמור שמחתו על קושיא נכונה או על תמיהה רצינית היתה נפלאה, אך יותר מזו, על התרתו, שמחתו על תירוץ, על ישוב לענין, או על ביאור נכון אפילו בדבר פשוט ומוכן מאליו, היתה ללא מעצורים. שמחתו על שקידתו של צורב לא ידעה גבולות, כמה היה שש ושמח כאשר נוכח בחבורות החוזרות על השיעורים ודנות בדברים שנאמרו בכובד ראש, וכל אלה החדירו בצעירים את השמחה של התרת הספיקות שכבר תיארה בעל ה"חובות הלבבות" שאין כשמחה זו, ואת האהבה להגיע לאמיתה של תורה. ביטול של דברים שנאמרו ממי שיהיה, לא היה קיים אצלו במציאות, אדרבה כל סברא קלה ששמע מבחור היה דן בה כאילו ונאמרה מפי הראשונים, וזו העלתו לדרגה של השאיפה לגדול בתורה.

אישיות מוסרית

אבל יותר מכל אלה היה מחנך בעצם אישיותו, דמותו בלבד היתה לדוגמא "מה ה' שואל ממך. אישיותו המוסרית שקיבל מהסבא רבי שמחה זיסל מקלם מהסבא רבי יוסף יוזל מנובהרדוק ומהסבא רבי נתן צבי מסלבודקא, עמדו לו בחינוך תלמידיו, כל כולו צייל משמח מחסד וטוב לבב, כל ימיו גם בעת חליו היה משמח אלקים ואנשים ומתמסר לטובתו של כל יהודי במסירות נפש. לא פעם קרה שאחד הבחורים התחיל לומר דבר מה, וראש הישיבה סיים את הדברים מסברא משלו שהתלמיד בעצמו אפילו לא חשב על כך, אך כאשר חזר רבנו אחר כך על הדברים אמרם בשם הבחור פלוני, שכן כך אמרו חז"ל: "כל האומר דברים בשם אומרם מביא גאולה לעולם", והוא היה חוזר על כך פעמים כה רבות בשמו של הבחור עד שהבחור בעצמו גם התחיל להאמין שהוא אמר כן - והדברים לא היו מעושים - ראש הישיבה בעצמו גם האמין שהבחור רצה לומר כך אלא שלא אסתייע לו מילתא בפיו. ולא רק בלימודים כן, יראת ה' שקננה ברבנו תמיד כאש המשך בסוף עמוד 4

דאין חיוב עונג מחמת השבת אינו מחוייב לקדש, [וב"משנה ברורה" לא הביאו לדינא ורק ציינו ב"שער הציון"].

וגם מדברי הרמב"ם לכאורה נראה מוכח דלא כ"צמח צדק", דהנה בפסחים (ג. ב) אמרינן דאף במקום שנהגו שלא להדליק נר ביום הכיפורים מ"מ כשחל בשבת מדליקים, ויעויין רמב"ם (שלהי הלכות שבייתת עשור) שנתן טעם לדבר "שהדלקת נר בשבת חובה". ולכאורה יפלא הלא גם מחמת יום הכיפורים הוא מחוייב בכיבוד וכדכתיב "ולקדוש ה' מכובד", וא"כ מה בין יום הכיפורים גרידא ליום הכיפורים שחל להיות בשבת.

וצריך לו עפ"י דברי הרמב"ם (פרק מהלכות שבת ה"א) דהדלקת הנר חובתה היא עונג ולא משום כיבוד, וכמו שכתבו הג"ר צדוק הכהן מלובלין (קונטרס שבייתת השבת) ומרן ר"ז הלוי בספרו טעם לדבר משום שעונג שייך רק בשבת עצמה, ורק כיבוד שייך בערב שבת, וכבר קדמם בסברא זו בביאור הגר"א (תקכ"ט), [במ"ש הרמב"ם דאסור לאכול בערב שבת ויו"ט דזהו בכלל הכבוד וז"ל: "לשון הרמב"ם פרק ל' משבת וכו' ושנתפרשו ע"י הנביאים כבוד ועונג שנאמר "וקראת לשבת עונג ולקדוש ה' מכובד" איזהו וכו' שימנע אדם מן המנחה ולמעלה מלקבוע סעודה וכו' ורוצה לומר עונג הוא בשבת וכבוד הוא בערב שבת וכן כסות נקיה וכו' ע"ש וז"ש בשבת עונג וביום כפור כבוד לבד", עכ"ל], ולכך ביום הכיפורים דאין בו חיוב עונג אינו מחוייב בהדלקת הנר, ורק כשחל בשבת צריך להדליק מחמת השבת.

והשתא לפי דברי ה"צמח צדק" דביום הכיפורים שחל בשבת אינו מחוייב בעונג גם מחמת השבת יקשה טובא מאי טעמא מחוייב להדליק הנר והא אינו מחוייב בעונג, וצ"ע. ולאחר זמן מצאתי שקדמנו בזה בספר "ציונים לתורה" (סי' ל"ח דף מ"ב) עיי"ש דברים נכבדים השייכים לענין זה, ועיי"ש במפתחות מה שהוסיף, ועיי"ן גם ב"אור שמח" (פ"ד מהלכות עבודת יוה"כ פ"א) שפסק לגבי חולה ביום הכיפורים שלא יקדש משום דיום זה ציוויו 'יום ענות אדם נפשו', ואף כשחל בשבת.

ידועה קושיית העולם, דלריש לקיש דס"ל (יומא עב, ב) דחצי שיעור מותר מן התורה, אם כן הדין נותן דביום הכיפורים שחל להיות בשבת יאכל אדם כזית פת כדי לקיים מצות אכילה בשבת, דהא אינו עובר בזה על איסור אכילה ביום הכיפורים דשם השיעור הוא בככותבת.

ובשו"ת "צמח צדק" כתב לתרץ דמסתבר דיום הכיפורים כשציותה בו תורה על העינוי, הפקיעתו מפרשת עונג ואינו מחוייב בו על העונג אף מחמת השבת.

ויש לציין דהנה בשו"ע (סי' תרכ"ד ס"ג) נפסק שאין מברכים על בשמים במוצאי יום הכיפורים שחל להיות בשבת, דהבשמים באים מחמת הנשמה יתירה וביום הכיפורים דמתענים בו אינה נמצאת, ויעויין "מגן אברהם" (רי"ס רצ"ז) שכתב דמ"מ המתענה תענית חלום בשבת מברך במוצאי שבת על הבשמים ונתן טעם לדבר, הואיל ובלייל שבת לא נתענה.

ועיי"ן "גינת ורדים" [הספרדי] שצויין שם בשע"ת ובהגאון רבי עקיבא איגר (סי' תרכ"ד) שנתן טעם אחר. והנה לדברי ה"צמח צדק" אפשר לומר בפשיטות דדוקא ביום הכיפורים שהוא מופקע בעצמותו מהעונג לא ניתנה הנשמה יתירה, משא"כ בתענית חלום שהיום הוא בר עונג ורק איסור אכילה איכא ניתנה בו נשמה ומברך על הבשמים, ואפילו לפי מה שכתב רש"י בביצה (טו, א) דנשמה יתירה היינו "רוחב לב למנוחה ושמחה ולהיות פתוח לרוחה ויאכל וישתה ואין נפשו קצה עליו", [שדבריו הם מקור דברי השו"ע וכמו שציי"ן הגר"א] מ"מ נראה דג"כ קיים החילוק הנ"ל, דהא נראה פשוט דאילו אינו יכול לאכול מחמת סגור בחדר, לא נימא דלא תינתן לו הנשמה יתירה משום שדוקא כשהיום מופקע מזה הוא דאמרינן הכי א"כ שפיר אפ"ל כדברינו.

אמנם דעת הגאון רבי עקיבא איגר אינה כ"צמח צדק" שכתב בגליון שו"ע (תרי"ח) שחולה האוכל ביוה"כ"פ מקדש דהוה קידוש במקום סעודה, ולפי דברי ה"צמח צדק" יש מקום עיון בזה, דהא חזינן דביום הכיפורים גרידא גם לדידהו אינו מקדש, והיינו משום דזהו יום של עינוי וא"כ גם כשחל בשבת כיון

המשך מעמ' 3

לחרצות את שיעוריו מעולפי הספירים, אך היסורים התדירים השפיעו בצורה הרסנית על גופו שהיתה רק לבוש לנפשו העדינה, בריאותו שהיתה רופפת גם בלא אלה, התמוטטה, ונוסף על כך גם אסונו הפרטי שם בפטירתה של זוגתו הצדקנית ורבת החסד מרת פעסא לאה ביום ה' ניסן תר"פ. גם משחזרה הישיבה מגולות בקיץ שנת תרפ"ה למקומה בראדין, לא חזר ראש הישיבה לאיתנו, לאה ותשוש היה, הוא ניסה אז לעזוב את הגולה ולעלות לארץ ישראל שאוירה נוח, אולי ישפור לו, אך כל המאמצים לעזיבת הגולה עלו בתוהו.

ה"חפץ חיים" הציע להביא לו את הרופא הידוע מוורשה בפולין, ד"ר פלוטו, הדבר היה כרוך בהוצאות רבות וה"חפץ חיים" גייס את הסכום, כאשר רופא זה בדק את החולה הוא שח ל"חפץ חיים" בהתפעלות "כי עדיין לא נקלע במוח כה מיוגע של אדם במשך יובל השנים בהם משמש כרופא". ראש הישיבה שהכיר במצבו וידע את קושי מחלת ניוון השרירים אשר לקה בה, לא הגיב כלום, אך כאשר שמע את הצעת הרופא לאסור עליו לגמרי את לימוד התורה שכן אסור לו לאמץ כלל את מוחו, נדעזעו רבנו ונענה: "ללא לימוד התורה למה לי בכלל חיים?..."

להרצות את שיעוריו מעולפי הספירים, אך היסורים התדירים השפיעו בצורה הרסנית על גופו שהיתה רק לבוש לנפשו העדינה, בריאותו שהיתה רופפת גם בלא אלה, התמוטטה, ונוסף על כך גם אסונו הפרטי שם בפטירתה של זוגתו הצדקנית ורבת החסד מרת פעסא לאה ביום ה' ניסן תר"פ. גם משחזרה הישיבה מגולות בקיץ שנת תרפ"ה למקומה בראדין, לא חזר ראש הישיבה לאיתנו, לאה ותשוש היה, הוא ניסה אז לעזוב את הגולה ולעלות לארץ ישראל שאוירה נוח, אולי ישפור לו, אך כל המאמצים לעזיבת הגולה עלו בתוהו.

לישיבה של מעלה

עשרה קבין של יסורין נטלו הישיבות ומבצרי התורה בפולין וליטא בשנות המלחמה העולמות הראשונה שהחלה בשנת תרע"ד, ותשעה מהם נטלה "ישיבת ראדין". הישיבה כולה תלמידיה וראשיה, גלתה בשנת תרע"ד לעיירה סנובסק, רובם של התלמידים סבלו מרעב ומחלות, והנה פלא, גם כאן בצרתם לו צר, ראש הישיבה רבנו, אף שביקשו רבים להקל אליו, סירב בתוקף ולא שבק למהימנותו, הוא וביתו לא עזבו את התלמידים אפילו לשעה אחת, רבנו חלק את גורלו עם גורלם, ותכופות היה גם מן הראשונים להפגע מרסיסי פצצות שנורו לעברה של הישיבה.

בימים ההם הוא הכפיל את עמל תורתו ועמלו בעבודה ה' ועודד רבים לצפיה בישיבת ה'. בתנאים אימים המשיך

ויפוי לא פסק מתפילות ובכיות להחלמתו, וכך עשו גם כל תלמידי הישיבה עם רבותיהם, אך שערי שמים ננעלו, המחלה לא ניתנה לריפוי. בימיו האחרונים בשבוע האחרון של שנת תרפ"ט, ימי הסליחות, כאשר מצב החולה הורע ובנו של רבנו הג"ר רבי אברהם טרופ, חש לחדרו של ה"חפץ חיים", הוא מצאו יושב ובוכה, אך כאשר רבי אברהם התפרץ בזעקה: "רבי למה תחשה? המצב מסוכן!! נענה ה"חפץ חיים" באנחה שקטה וקשה לעצמו: "כסבור אתה שאפשר לנתקו משם בכח? - אמר ולא יסף. ימים אחדים לפני ראש השנה החמיר המצב ביותר, רבנו לקה בשטף דם, תלמידי הישיבה קבעו אז תפילה במשך שלשה ימים ולילות ללא הפסק, הזעקה על רבם האהוב היתה איומה, אראלים ומצוקים אחזו בארון הקודש עד שהאראלים נצחו! במוצאי ראש השנה שנת תר"ץ עלתה נשמתו הטהורה של רבנו נפתלי הנותן אמרי שפר, לישיבה של מעלה, והוא בן חמשים ותשע שנה בלבד - בישיבה של מטה נגדע האילן שעוד אמרו לחסות בצילו ימים רבים, בשיא בלבוב. ובישיבה של מעלה רבתה השמחה לקראת גדול ראשי הישיבות - "רוכב ערבות שש ושמח בבוא אליו נפש נקי וצדיק".